

TEMURIYLAR DAVRI ME`MORCHILIGINING O`ZIGA XOSLIGI

Xamidova Shoira Rasulovna

*Jizzax viloyati nurlı maskan maktab internati tarix fani o'qituvchisi
Jizzax davlat pedagogika universiteti Tarix fakulteti 2 bosqich magistranti*

Annotatsiya: *Mazkur maqolada mamlakatimiz hududida Sohibqiron Amir Temur va Temuriylar davrida bunyod etilgan me'morchilik obidlarining o'sha davr va bugungi kundagi ahamiyati haqida so'z yuritilgan. Shuningdek bu me'morchilik obidalarining bunyod etishda foydalanilgan naqqoshlik namunalari haqida tahlil qilingan.*

Kalit so'zlar: *Amir Temur, Temuriylar davlati, Mirzo Ulug'bek, me'morchilik, naqqoshlik, arxitektura, maqbara.*

KIRISH

Amir Temur 1336 yil 9 aprel kuni Kesh (Shahrisabz) yaqinidagi Xo'ja Ilg'or (Yakkabog') qishlog'ida tug'ilgan. Rivoyatlarga ko'ra, u qo'lida qip-qizil qon bo'lgi bilan, sochlari esa mo'ysafid kabi oppoq holatda tug'ilgan, bunday holat Chingizxon haqida ham gapirilgan. Uning otasi amir Muhammad Tarag'ay turk avlodining barloslaridan bo'lib, Movarounnahrda o'ziga yarasha obro'-e'tiborga ega, nufuzli ziyolilardan bo'lgan. Uning ota-bobosi afsonaviy turkiy Alan quva shajarasidan kelib chiqqan bo'lib, Chig'atoy ulusining saroydagi obro'-e'tiborli kishilari qatoridan joy olgan.

Amir Temur va temuriylar madaniyati nafaqat O'zbekiston, balki butun jahon madaniyati taraqqiyotiga katta hissa qo'shganligi barchamizga ma'lum. Temuriylar davlatining qudrati ayniqsa me'morchilikda namoyon bo'ldi va bu davr me'morchiligi, me'morchilik tarixida ma'lum darajada tahlil etilgan. Oqsaroy peshtoqida bitilgan «Qudratimizni ko'rmoq istasang – biz qurgan binolarimizga boq!» degan yozuv Temur davlatining siyosiy vazifasini ham anglatar edi. Temur davrida Movarounnahr shaharlari qurilishida istehkomlar, shoh ko'chalar, me'moriy majmualar keng ko'lam kasb etadi [1].

TADQIQOT METODOLOGIYASI VA EMPIRIK TAHLIL

Temur saltanat poytaxti Samarqandni bezatishga alohida e'tibor berdi. U ishni eng avvalomo'g'ullar istilosidan so'ng 150 yil mobaynida vayron va qarovsiz yotgan shaharning mudofaa devorlarini tiklashdan boshlaydi. Osmo suv yo'li («Juyi Arziz»)ning yakson etilishi tufayli suvsiz qolgan Samarqand mahallalariga Zarafshon daryosidan suv keltiradi. Shaharda «Hisori», qal'a, ulug'vor inshootlar va tillakor saroylar bunyod ettirdi. Shaharda me'moriy majmualar shakllanishi Temur va temuriylar davrining eng katta yutug'i bo'ldi. Me'morchilik taraqqiyoti yangi bosqichiga ko'tarildi, inshootlar ko'lami bilan birga uning shakli ham ulkanlashdi. Bu jarayon muhandislar, me'morlar va naqqoshlar zimmasiga yangi vazifalarni qo'ydi. Temur davrida gumbazlar tuzilishida qirralar oraliq'i kengaydi. Ikki qavatli gumbazlar qurishda ichkaridan yoysimon qovurg'alarga tayangan tashqi gumbazni ko'tarib turuvchi poy gumbazning balandligi oshdi.

Amir Temur mashhur Shohizinda qabristonini ham o'zining o'tkir zehni va ziyrak e'tiboridan chetda qoldirmaydi ("Shohizinda" — "tirik shoh" ma'nosini beradi). Undagi maqbaralarning eng qadimiysi — Qusam ibn Abbos maqbarasidir. Qusam ibn Abbos islom dinining asoschisi, payg'ambarimiz Muhammad alayhissalomning amakivachchasi bo'lgan Abbosning zurriyoti edi, Qusam ibn Abbos islomni targ'ib va tashviq qilishda ishtirok etgan buyuk shaxslardan bo'lgan. U shu maqsadda 676 yilda arab istilochilari bilan birgalikda Samarqandga kelgan. Shu yerda, afsonalarda aytilishicha, nomoz o'qib turgan paytlarida kofirlar hujum qilib uni o'ldirgan ekanlar. Amir Temur Qusam ibn Abbos qabri ustiga yangi dahma o'rnatgan. Bu dahma O'rta Osiyo qadimgi kulollari ishlarining eng yaxshi namunalaridan biridir.

«Shohizinda» ansamblida Temur va temuriylar qurdirgan maqbaralarning soni 20 dan oshadi [2].

«Shohizinda» ansamblida Amir Temurning xotinlari tomonidan qurilgan maqbaralar va boshqa binolar ham kattagina o'rinni egallaydi.

Amir Temur davrida qurilgan va dovrug'i olamni tutgan tarixiy obidalardan yana biri bu — Go'ri Amir maqbarasidir. Bu muhtasham binoning o'z qurilish tarixi bor. Amir Temur nabirasi Muhammad Sultonni (Jahongirning og'li) juda sevar edi. Muhammad Sulton 1403 yilda, 27 yoshida shamollab vafot etadi. Uni Samarqandga olib kelib dafn marosimi o'tkazadilar.

Temuriylar davrida qurilgan saroylar ikki xil bo'lgan. Birinchisi – ma'muriy-siyosiy maqsadda bo'lib, qal'a yoki shahar ichida qurilgan. Ikkinchisi – shahar tashqarisidagi bog'larda qurilgan qarorgohlar bo'lib, qabul marosimlari, majlislar o'tkazilgan va xordiq chiqarilgan. Shahrisabzdagi Oqsaroy gumbazining diametri 22 metr bo'lib, toq va ravoqlari beqiyos bo'lgan⁴. Temur va Ulug'bekning asosiy qarorgohi Samarqanddagi Ko'ksaroy va Bo'stonsaroy deyiladi. Shuningdek, shahar tashqarisida Temur o'n ikkita bog' va saroylar bunyod ettirgan. Buyuk Amir Temurning moddiy madaniyat bobidagi bunyodkorlik faoliyatini uning avlod-ajdodlari, birinchi navbatda Ulug'bek (1394—1449) davom ettiradi. Mirzo Muhammad ibn Shohruh ibn Temur Ulug'bek Qo'rag'oniy (1394-1449) – buyuk astronom va matematik, o'z davrining atoqli allomasi, davlat arbobi, Movaraunnahrni 1441-1449 yillar boshqargan, mashhur hukmdor va sohibqiron Amir Temurning nabirasi. Ulug'bek (Muhammad Tarag'ay) 1394 yil 22 mart kuni hozirgi Ozarbayjon hududidagi Sultoniya shahrida tavallud topgan [3].

Ulug'bek davrida Samarqandning Registon maydoni shakllandi, «Masjidi Muqatta'», 210 gumbazli Ko'kaldosh jom'e masjidi qad ko'tardi. Shohizindada ayrim maqbaralar, Shahrisabzda Ko'kgumbaz masjidi, «Chilustun» va «Chinnixona» saroylari uning davrida qurildi. XV asrning ikkinchi yarmida Samarqandda Xo'ja Ahror madrasasi, Ishratxona, Oqsaroy maqbaralari bunyod qilindi.

Ulug'bek davrida gumbaz osti tuzilmalarning yangi xillari ishlab chiqildi. Aniq fanlardagi yutuqlar me'morchilik yodgorliklarida aniq ko'rinadi (Shohizinda, Ahmad Yassaviy, Go'ri Amir maqbaralari, Bibixonim masjidi, Ulug'bek madrasasi). Ularning old tomoni va ichki qiyofasi rejalarini tuzishda me'moriy shakllarning umumiy uyg'unligini

belgilovchi geometrik tuzilmalarning aniq o'zaro nisbati bor. Bezak va sayqal ishlari ham bino qurilishi jarayonida baravar amalga oshirilgan [4].

XULOSA VA MUNOZARA

Temur va temuriylar o'zlaridan keyin moddiy madaniyat bobida ulkan merosni qoldiradilar. Temuriylar xalqimizning buyuk me'morchilik san'ati durdonalarini dunyoning juda ko'plab qit'alariga tarqatadilar. Shoxrux va Husayn Boyqaro avlodlari, Alisher Navoiy xazratlari azmu qarori bilan Xurosonning turli shaharlarida barpo etilgan ulkan va go'zal tarixiy obidalar, boburiylar sulolasining to 1850 yillarga qadar o'tgan davr mobaynida Afg'oniston, Hindiston va Pokiston hududlarida yaratgan me'morchilik san'ati namunalari o'zining go'zalligi va hashami bilan shu paytga qadar ham harqanday ko'zni o'ziga maftun etib kelmoqda. Bu narsa Temur va temuriylar naslining, siz va bizning qalblarimizda o'z ota-bobo ajdodlarimiz bilan xaqli suratda g'ururlanish va faxrlanish xis-tuyg'usini uyg'otadi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Hakim Sattoriy. Amir Temur ikkinchi Renessans davrini boshlab berdi. "Xalq so'zi" gazetasi, aprel, 2021.
2. Kamoliddinov F. Amir Temur va Temuriylar davri adabiy muhit va tasviriy san'atning ba'zi jihatlari tarixiy manbalarda. Academic research in educational sciences, volume 2, Issue 9, 2021.
3. Davlatov O. Alisher Navoiy va Amir Temur. «O'zbekiston adabiyoti va san'ati» gazetasi, 2013 yil 14-son.
4. Qodirov B. Amir Temur madaniyat va ilm-fan homiysi. "Ijodiy parvoz" gazetasi, 4 (60)-son, aprel, 2018.